

ДЕНОМИНАЦИСКИ СИМБОЛИ ВО УНГАРСКАТА МЕСНА И ОПШТИНСКА ХЕРАЛДИКА

Шимон Павлас

Оддел за унгарски студии
Варшавски универзитет
<https://orcid.org/0000-0002-3405-8855>

УДК 929.6:2-526.6(439)

АПСТРАКТ

Статијата разработува како конкретни христијански деноминации се претставени во грбовите на унгарските градови и села. Меѓу анализираните хералдички достигнувања има многу претстави на вистински црковни згради (или стандардизирани), но исто така се користат и други апстрактни симболи (иако со материјални прототипови). На пример, едноставен латински или двоен крст (предмети обично припишувани на римокатолиците), источен православен крст (главно користен од гркокатолиците) и октаграм познат како „свездата на Калвин“ или „Витлеемска ѕвезда“ (еден од симболите на Унгарската реформирана црква). Сепак, сите овие укажувања не се ексклузивни; само Лутеровата роза уникатно ги идентификува лутераните во сите случаи. Особено интересен аспект на некои од дискутираните амблеми е употребата на хибридни (преполовени) амблеми, коишто претставуваат две различни деноминации одеднаш.

Клучни зборови: општинска хералдика, религиозни симболи, деноминациски симболи, Унгарија, римокатоличка, гркокатоличка, лутеранска, реформирана, источна православна.

DENOMINATIONAL SYMBOLS IN HUNGARIAN CIVIC AND COMMUNAL HERALDRY

Szymon Pawlas

Department of Hungarian Studies
University of Warsaw
<https://orcid.org/0000-0002-3405-8855>

UDC 929.6:2-526.6(439)

ABSTRACT

The paper discusses how particular Christian denominations are represented in the coats of arms of Hungarian towns and villages. Among the heraldic charges analyzed there are many depictions of actual churches (or standardized ones), but also other, more abstract symbols are in use (although with material prototypes), for example a simple Latin or two-barred cross (items usually ascribed to Roman Catholics), an Eastern Orthodox cross (used mostly by Greek Catholics) and an octagram known as the „Calvin star“ or the „Star of Bethlehem“ (one of the symbols of the Hungarian Reformed Church). However, all these assignments are not exclusive; only the Luther rose uniquely identifies Lutherans in all instances. A particularly interesting aspect of some of the emblems discussed is the use of hybrid (dimidiated) charges representing two different denominations at once.

Keywords: municipal heraldry, civic heraldry, religious symbols, denominational symbols, Hungary, Roman Catholic, Greek Catholic, Lutheran, Reformed, Eastern Orthodox

На пописот од 2011 (KSH 2014a,15), 27,16% од населението на Унгарија одбило да даде одговор на прашањето за верската определба, а 18,18% од населението се изјасниле како нерелигиозни, додека: римокатолици (38,96%), реформирани протестанти (односно калвинисти, 11,61%), лутерани (2,16%) и гркокатолици (1,80%) се појавиле како четирите најбројни демноминации. Останатите 1,94% од населението припаѓале на други верски групи, вклучувајќи унитарии (0,07%), Евреи (0,11%) и различни национални јурисдикции на Православната црква (0,14%).

Оваа верска разновидност е пресликана и во некои примери на унгарската месна хералдика. 3083 од 3155 унгарски села (község или nagyközség) и градови (város) (KSH 2016) (97, 72%) имаат грбови. Најстариот унгарски територијален грб потекнува од 13 век (Bertényi 1983, 94), додека пак традицијата, унгарските села да користат печат со нивен симбол, започнала во 14 век (Bertényi 1983, 100). Законот којшто бил донесен во 1990 година (МК 1990,1637 – 1664) им дал можност на телата на локалната самоуправа (урбани и рурални) да создаваат и да користат нивни симболи (önkormányzati jelképek), а друг закон (МК 2011, 41084 – 41094), донесен во 2011, ги обврзал да се консултираат за нов грб (или промени на постоечките) со Националниот хералдички комитет (Nemzeti Címer Bizottság), што бил основан 5 години подоцна, во 2016 (МК 2016, 6308).

Сите унгарски месни грбови се прикажани на интернет-страницата www.magyar cimerek.hu со графички приказ и текстуален опис. Во голем број случаи, „блзоните“ се придружени со објаснувања коишто ги разгледуваат значењата на одредени елементи и слично. Релативно често станува збор за објаснувања што се однесуваат за верскиот состав на одреденото место. Понекогаш тие се јасно анахрони, но ги земаме предвид таквите интерпретации бидејќи претпоставуваме дека таа симболика никогаш не е зададена еднаш и за секогаш и дека наследните генерации може да ги протолкуваат нивните симболи на начин којшто е значаен за нив.

Во случај кога нема споменување на која било верска симболика во објаснувањето, но дадениот грб вклучува симболи коишто вообичаено се сме-

In the 2011 census (KSH 2014a,15), 27.16% of the population of Hungary refused to answer the question of religious affiliation, and 18.18% declared themselves irreligious. Roman Catholics (38.96%), Reformed Protestants (aka Calvinists, 11.61%), Lutherans (2.16%), and Greek Catholics (1.80%) were the four most numerous religious groups. The remaining 1.94% of the population belonged to other denominations, including Unitarians (0.07%), Jews (0.11%), and different national jurisdictions of the Eastern Orthodox Church (0.14%).

This religious diversity is reflected in some examples of Hungarian territorial heraldry. Out of 3,155 Hungarian villages (község or nagyközség), towns, or cities (város) 3,083 (97.72%) have a coat of arms (KSH 2016). The oldest Hungarian civic arms come from the 13th century (Bertényi 1983, 94), while the practice of Hungarian villages using seals with their own symbols started in the 14th century (Bertényi 1983, 100). A law passed in 1990 (MK 1990, 1637–1664) entitled local government bodies (both urban and rural) to create and use their symbols (önkormányzati jelképek), and another law, passed in 2011 (MK 2011, 41084–41094), obliged them to consult on new coats of arms (or alternations to existing ones) with the National Heraldic Committee (Nemzeti Címer Bizottság), which was established only five years later (MK 2016, 6308).

All Hungarian local coats of arms are shown on the website www.magyar cimerek.hu as both graphic files and verbal descriptions. In many cases, the “blazons” are accompanied by explanations discussing the meanings of particular charges, etc. These explanations often refer to the denominational composition of a particular locality. Sometimes they are clearly anachronistic, but I do take such over-interpretations into consideration because I assume that symbolism is never given once and for all and that successive generations may reinterpret their symbols in a way that is meaningful to them.

In cases when there is no mention of any de-

таат за верски, се осврнуваме кон проценување на нивното можно значење со помош на статистичките податоци во однос на верскиот состав на дадениот град или село (OGyK, n.d.) и информациите за светите објекти што се издигнати таму (Gyömrő-Molnár 1996–2019).

Собраните материјали се анализирани во поглавја што се совпаѓаат со верска група, а поглавјата се поделени на секции, коишто се посветени на одредени симболи што се вообичаено поврзани со овие деноминации. На крајот на секоја секција, исто така споменуваме вообичаени употреби на овие симболи, бидејќи во голем број случаи, на истиот симбол може да му се зададат различни значења на различни грбови. Во крајното поглавје опишуваме грбови каде што единствената деноминациска информација што е достапна е за сите верски групи, присутни во даденото место или каде еден хералдички елемент (крст, ѕвезда, црква, итн.) е опишан дека ги претставува сите (наброени) деноминации унитарјанци коишто се активни во регионот.

Ги земаме предвид сите релевантни симболи, без разлика дали тие се поставени внатре или надвор од штитот.

1. РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА

Најголемата верска група којашто е активна во Унгарија е претставена на неколку стотици грбови, но поради голем број причини, тешко е недвосмислено да се посочи нивниот број. Во голем број случаи, „католички“ елемент (крст, жезло, митра, бискупска капа, итн.), не ја симболизира до толку деноминациската определба на населението на даденото место колку што го претставува историскиот факт дека тоа место било дел од црковниот посед.

Друг проблем е во однос на зачестената практика да се користи слика на светец (или нивни својства) како хералдички елементи. Оваа практика може индиректно да индицира на Католичката црква (бидејќи искажувањето почит кон светци е во основа несвојствено за Протестантите), но во голем број случаи врската помеѓу еден светец и градот или селото, видлив на грбот или името, била основана пред Реформацијата и деноминализацијата што произлегла. Дополнително, голем број светци се исто така и историски

nominal symbolism in the explanation but a coat of arms includes symbols that are usually considered denominational, when evaluating their possible meaning I resort to the statistical data concerning religious composition of a given town or village (OGyK, n.d.) and to the information about the sacral buildings erected there (Gyömrő-Molnár 1996–2019).

The collected material is analyzed in chapters corresponding to particular denominations, and the chapters are divided into sections devoted to particular symbols that are usually associated with these denominations. I also mention unusual uses of particular symbols, for in many cases the same symbol may have different meanings in different coats of arms. In the last chapter, I describe the coats of arms where the only denominational information provided concerns the mere number of religious groups present in a given locality, or where one charge (a cross, a star, a church, etc.) is described as standing for all the (enumerated) denominations active in the area.

I take into account all relevant symbols, regardless of whether they are placed inside or outside the shield.

1. ROMAN CATHOLIC CHURCH

The largest religious group active in Hungary is represented on several hundred coats of arms, but due to many reasons it is hard to unequivocally specify their number. In many cases a “Catholic” charge (a cross, a crosier, a mitre, bishop’s hat, etc.) symbolizes not so much the denominational affiliation of the inhabitants of a given place, but rather the historical fact that the place was part of a church estate.

Another issue concerns the very frequent practice of using the images of saints (or their attributes) as heraldic charges. This practice may indirectly indicate the Catholic church (as the veneration of saints is fundamentally foreign to Protestant practice), but in many cases the connection between a given saint and a town or village, visible in its coat of arms or name, was established before the Reformation and the resulting denominationalization. Furthermore, many saints are also historical figures (e.g., Hungarian kings) and thus important to Hungarians

личности (на пример унгарски кралеви) и така тие се важни за Унгарците без разлика на нивната верска определба.

На крај, мора да се запомне дека голем број од христијанските симболи што се наоѓаат на анализираните грбови се популарни уметнички мотиви во голем број различни цркви, па така често е невозможно да се каже дали тие го симболизираат христијанството како целина или само Римокатоличката црква или некоја друга црква. Понекогаш ваквата двосмисленост оди и надвор од деноминациската сфера.

1.1. Двоен крст, *kettős kereszt*

На пример, популарниот мотив на двоен крст (повеќе од 160 прикази) може да не го претставува само христијанството, туку и самата унгарска етничка група (на пример Баконџако). Причината за оваа интерпретација е секако фактот, дека уште од времето на владеењето на кралот Бела III (1172 – 1196), овој симбол бил главниот елемент на грбот на Унгарија. Неговото потекло е од Византија (Bertényi 1983, 67), но распространето е верувањето (Laszlovsky 1989, 15) дека тој му бил даден на кралот Стефан I (1001 – 1038) од папата Силвестер II (Ivánfi 1869, 16).

Во верски контекст, овој симбол е поврзан и со христијанскиот Исток и со христијанскиот Запад. Оваа двосмисленост била користена при објаснувањата за некои од анализираните грбови во коишто двојниот крст ги симболизира двете насоки на средновековната христијанизација (Кишзомбор) или, особено, двете и римокатолицизот и гркокатолицизмот (Берегшурањ и Вижој). Во 14 случаи (вклучително и кога е дел од приказ на црква), тој го симболизира гркокатолицизмот, но во повеќето случаи (во повеќе од 60 случаи, на пр. Палхаза)(сл.1), тој го симболизира римокатолицизмот, едноставно поради неговата истакнатост во Унгарија. Невообичаено, три грба прикажуваат двоен крст којшто украсува цркви на други деноминации, односно лутеранска (Киштормаш, Вањола) и православна (Медина).

1.2. Други римокатолички крстови и цркви

Едноставен крст е најчест симбол на христијанството, но во Унгарија најчесто се користи за да ги претставува само католиците,

regardless of their confession.

Last but not least, it must be remembered that a lot of the Christian symbols found in the coats of arms analyzed are popular art motifs in many different churches, so it is often impossible to tell if they symbolize Christianity as a whole, or only Roman Catholicism or another church. Sometimes this ambiguity even goes beyond the denominational sphere.

1.1. Two-barred cross (“double cross”, *kettős kereszt*)

For example, the popular motif of a two-barred cross (more than 160 appearances) may represent not only Christianity, but also Hungarian ethnicity (e.g., Bakonyjákó). The reason for the latter interpretation is, of course, that ever since the rule of King Béla III (1172–96) this symbol has been the main charge of the coat

of arms of Hungary. Its origins lie in the Byzantine Empire (Bertényi 1983, 67), but it is widely believed (Laszlovsky 1989, 15) that it was given to Stephen I (1001–38) by Pope Sylvester II (Ivánfi 1869, 16).

In the religious context, this symbol is thus associated with both the Christian East and West. This ambiguity has been used in the

сл./ fig. 1

explanations of some of the coats of arms analyzed in which the two-barred cross symbolizes the two directions of the medieval Christianization (Kiszombor) or, explicitly, both Roman and Greek Catholics (Beregsurány and Vizsoly). In 14 cases (including when part of a depiction of a church) it symbolizes only Greek Catholics, but mostly (in more than 60 cases, e.g., Pálháza) (fig.1) it stands for Roman Catholics, simply because of their predominance in Hungary. Unusually, three coats of arms feature a double cross adorning a church of another denomination, namely Lutheran (Kistormás, Vanyola) or Eastern Orthodox (Medina).

1.2. Other Roman Catholic crosses and churches

A simple cross is the most common symbol of Christianity, but in Hungary it is usually meant to represent only Catholics, as contrasted with Calvinists, the second largest religious

за разлика од калвинистите, втората најголема верска група, која е симболизирана од ѕвезда (cf. 4.1.3.). Крстовите не само што ги украсуваат куполите на црквите или претставуваат литургиски предмети, тие може исто така да бидат самостојни споменици, како тој што е подигнат на брдото за време на Контрареформацијата и којшто е прикажан на грбот на Урпоњ.

сл./ fig. 2

Римокатолички цркви или камбанарији се прикажани на скоро 300 грба, и повеќе од 230 од овие прикази се украсени со едноставен латински крст (пр. Кишдомбеѓахаз). Тој исто така е најчест вид (околу 150 прикази, на пр. Печдеветер) (сл.2) помеѓу случаите каде крстовите се сами прикажани (без какви било прикази на цркви). Како и да е, има исто така други, посовремени форми на латински крст, коишто се користат како римокатолички симболи, особено тролистен (околу 30 прикази, на пр. Кајарпец), лилјанест (Черте), топчест (Келебија), па дури и бодликов (Таплансенткерест), којшто е сличен со крст со стрели. Распетието се користи само двапати (Боѓосло, Кемешештегес).

1.3. Други римокатолички симболи

Во изолирани случаи, римокатолиците се претставени со други елементи, на пр. своно (Сентпетерфелде), срце (Биккарањош), роза (Фекетерде), хостија со (Маѓарбој) или без путир (Ипојвече) или мал крст што формира дел од шар (Инке). Најчуден пример на карактеристики на крст може да се пронајде во објаснувањето на грбот на Бишиши, каде оваа група е претставена од лав што го забодува своето срце со сабја – опис преземен од грбот на благородничкото семејство Ѓулај Гал, кое ја финансирало локалната римокатоличка црква.

2. ГРКОКАТОЛИЧКА ЦРКВА

Околу 40 грба содржат елемент што исклучиво ја симболизира Гркокатоличката црква. Во 10 примери (пр. Енченч, Ваја), тоа е двоен крст, во 11 примери – троен крст, каде што долниот крак е накосен, таканаречениот „руски крст“ (пр. Дебрете (сл.3), Кањ) или „православниот крст“ (Јанкмајтиш), и во седум примери – троен крст, каде што сите краци се паралелни (пр. Њир-

group, usually symbolized by a star (cf. 4.1.3). Crosses do not only adorn church spires or are liturgical objects, but they may also be free-standing monuments, like the one erected on a hill during the Counter-Reformation and shown in the coat of arms of Urošje.

Roman Catholic churches or bell-towers are depicted on nearly 300 coats of arms, and more than 230 of these depictions are adorned with a simple Latin cross (e.g., Kisdombgyház). It is also the most common type (about 150 occurrences, e.g., Pécsdevecser) (Fig.2) among those cases where crosses are shown alone (without any depiction of a church tower). However, there are also other, more sophisticated forms of the Latin cross used as Roman Catholic symbols, namely trefoil (about 30 occurrences, e.g., Kajárpéc), fleury (Csertő), pommy (Kelebia), or even barby (Táplánszentkereszt), which is similar to the arrow cross. The crucifix is used only twice (Bogyoszló, Kemeshögyész).

1.3. Other Roman Catholic symbols

In isolated cases, Roman Catholics are represented by other charges, e.g., a bell (Szentpéterfölds), a heart (Bükkaranyos), a rose (Feketeerdő), the Host with (Magyarbóly) or without the chalice (Ipolyvece), or a small cross forming part of the globus cruciger (Inke). The strangest example of such an attribution may be found in the explanation of the coat of arms of Büssü, where this group is represented by a lion stabbing his throat with a sword—a depiction taken from the coat of arms of the noble family of Gyulai Gaál, who funded the local Roman Catholic church.

2. GREEK CATHOLIC CHURCH

About 40 coats of arms contain an element symbolizing exclusively the Greek Catholic Church. In 10 instances (e.g., Encsencs, Vaja) it is a two-barred cross; in 11, a three-barred cross with the lower crossbeam slanted, called the “Russian cross” (orosz kereszt, e.g., Debréte (Fig.3), Kány) or the “Orthodox cross” (ortodox kereszt, Jánkmajtis); and in seven—a three-

ташш, Палхаз). Осум грба прикажуваат гркокатолички цркви со двоен (пр. Каллошемјен) или троен (пр. Филкехаза) крст. Кај грбот на Халастелек има индиректна индикација на гркокатолицизам – слика на Св. Ладислав, патрон на месната гркокатоличка парохија.

сл./ fig. 3

3. ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА

Православната црква е претставена на девет грба. Три од нив имаат приказ на српски цркви, прикажани со обичен (Деск, Ујсентиван) или двоен (Медина) крст. Во дополнителни три примерока, православно население од српска (Липпо) или романска (Кетеџаза, Шаркакерестур) националност е претставено од латински тролистен крст, како контраст на латинскиот крст што го симболизира римокатолицизмот. Руски православен крст се појавува двапати во ваква функција: тој ги претставува Србите (Херцегсанта) или капелата на големата војвотка Александра Павловна на Русија (Ирем). Кај грбот на Маџарбољ, православно население е претставено од византиски крст.

3.1. Други употреби на православните крстови

Важно е да се напомене дека во унгарската хералдика, рускиот православен крст почесто се користи за да се претстават гркокатолиците отколку православните, додека пак, тролистниот крст и крстот со еднакви краци вообичаено симболизира римокатолици (на околу 20 грба, пр. Желицкишлак).

Најкарактеристична особина на рускиот православен крст е косиот долен крак. Во анализираниите грбови, има скоро еднаква дистрибуција помеѓу двете можни ориентации на овој елемент (без разлика на тоа дали тој се користи за да ги симболизира гркокатолиците или православните): „точната“ верзија“ (превез, \) се појавува седумпати и е нешто малку почеста отколку „неточната“ верзија (превез на лево, /), којашто се појавува на шест грба.

4. РЕФОРМИРАНА ЦРКВА

4.1. Свезда

4.1.1. Појавување на свездата

barred cross with all its beams parallel (e.g., Nyírtass, Pálháza). Eight coats of arms show Greek Catholic churches with two-barred (e.g., Kállósemjen) or three-barred (e.g., Filkeháza) crosses. In the coat of arms of Halásztelek, there is an indirect indication of Greek Catholicism—an image of St Ladislaus, the patron saint of the local Greek Catholic parish.

3. EASTERN ORTHODOX CHURCH

The Eastern Orthodox Church is represented on nine coats of arms. Three of them feature Serbian churches, shown with one-barred (Deszk, Újszentiván) or two-barred (Medina) crosses. In further three instances, the Eastern Orthodox population of Serbian (Lippó) or Romanian (Kétegyháza, Sarkadkeresztúr) ethnicity is represented by a Latin cross trefly, contrasted with a simple Latin cross symbolizing Roman Catholics. A Russian Orthodox cross occurs twice in this function: it represents Serbians (Hercegszántó) or the burial chapel of the Grand Duchess Alexandra Pavlovna of Russia (Üröm). In the coat of arms of Magyarbóly, the Eastern Orthodox population is represented by a Byzantine cross.

3.1. Other uses of Eastern Orthodox crosses

It is worth noting that in Hungarian heraldry the Russian Orthodox cross is used to represent Greek Catholics more often than Orthodox Christians, while the cross trefly and a cross with equal arms usually indicate Roman Catholics (the latter represents them on about 20 coats of arms, e.g., Zselickislak).

The most characteristic feature of the Russian Orthodox cross is the slanting lower beam. In the coats of arms analyzed, there is an almost equal distribution between the two possible orientations of this element (regardless of whether it is used to represent Greek Catholicism or Eastern Orthodoxy): the “correct” version (bend, \) occurs seven times and is only slightly more frequent than the “incorrect” one (bend sinister, /), which appears on six coats of arms.

4. REFORMED CHURCH

Најчест симбол на Реформираната црква во унгарската хералдика е ѕвездата. Таа се користи за ваквата функција на околу 170 грба (на некои, на пример Атањ, повеќе од еднаш). Таа е вообичаено прикажана со осум идентични зраци, формирани со остри агли и е ориентирана на таков начин што наликува дека стои на еден од нејзините зраци (пр. Тисачермеј). Но други верзии се исто така можни, на пр. ѕвезди со пет (пр. Њирпарасња), шест (Медина), седум (Тисаигар), девет (Маѓархоморог) или повеќе зраци (Саболчбака). На повеќе од 40 грба, таа е детаљ од црковна купола, и во пет случаи е прикажана само со палка, којашто вообичаено се користела за да се прицврсти ѕвездата на кулата. Поради нејзиниот облик, последниот мотив понекогаш се нарекува боздоган (*buzdigán*), односно „ѕвезда деница“ (вид на оружје).

4.1.2. Други (верски и секуларни) значења на ѕвездата

Ѕвезда со шест зраци може да симболизира јудаизам (Напкор) или католицизам (Сабади). Ѕвездата може да биде и надденоминациски симбол (cf. 7.2.) или (понекогаш прикажана повеќе пати) верски симбол што не претставува некоја одредена верска група. Кај грбот на Јасдожа, ѕвездата со шест зраци го претставува азиското потекло на народот Јас и се однесува на нивното древно богослужение на сонцето. Друг соларен симбол, но без верска конотација, е ѕвездата со осум крака што се наоѓа на грбот на Наѓлоц. Црна ѕвезда со осум крака може да симболизира средновековна печка (Сомоѓфајс), каде сребрениот двојник може да ја симболизира непроменливоста на населбата (Шолт). Ѕвездите исто така може да го означуваат бројот на деловите од селото (Келебија) или едноставно, може да служат како декоративен елемент (пр. Поррогсенткирај).

4.1.3. Ѕвездата како калвинистички симбол

Фактот што унгарските реформирани цркви немаат крстови може да се смета како нешто што нема паралела (Paládi-Kovács 1988, 466), бидејќи калвинистите насекаде го користат често овој симбол (барем денес). Причините за ова воздржување лежат во строгата интерпретација на заповедта, којашто забранува идоли и во строгиот период на контрареформите, кога протестантите биле гонети и биле присилени да сле-

4.1. Star

4.1.1. Appearance of the star

The most common symbol of the Reformed Church in Hungarian heraldry is the star. It is used in this function on about 170 coats of arms (on some more than once, e.g., *Átány*). It is usually shown with eight identical rays formed by acute angles and is oriented in such a way that it appears to be standing on one of its rays (e.g., *Tiszacsermely*). However, other variations are also possible, e.g., stars with five (*Nyírparasznya*), six (*Medina*), seven (*Tiszaigar*), nine (*Magyarhomorog*), or more (*Szabolcsbáka*) rays. On more than 40 coats of arms, it forms a detail of a church spire, and in about five cases it is shown only with a rod, which was usually used to fix the star to the tower. Because of its shape, the latter motif is sometimes called *buzdigán*, that is, a morning star (a type of a weapon).

4.1.2. Other (religious and secular) meanings of the star

A six-pointed star may symbolize Judaism (*Napkor*) or Catholicism (*Szabadi*). A star may also be a supradenominational symbol (cf. 7.2) or (sometimes multiplied) a religious symbol which does not identify any particular denomination. In the coat of arms of *Jászdózsa*, the six-pointed star stands for the Asiatic origin of *Jász* people and refers to their ancient sun worship. Another solar symbol, but without religious connotations, is the eight-pointed star in the coat of arms of *Nagylóc*. A black eight-pointed star may symbolize a medieval furnace (*Somogyfajsz*), whereas its silver counterpart may stand for the permanence of settlement (*Solt*). Stars may also indicate the number of parts of a village (e.g., *Kelebia*), or they may just serve as decorative elements (e.g., *Porrogszentkirály*).

4.1.3. Star as a Calvinist symbol

The fact that Hungarian Reformed churches lack crosses may be perceived as something unparalleled (Paládi-Kovács 1988, 466), for Calvinists elsewhere do use this symbol commonly (at least nowadays). The reasons for this Hungarian reluctance lies both in the restrictive interpretation of the commandment prohibiting idolatry and in the harsh period of the Counter-Reformation, when Protestants were perse-

дат католички практики, како што е бакнување на распетието (Hegedűs 2012).

Некои од унгарските реформирани цркви немаат некои одредени верски симболи, но во повеќето случаи, ова решение се покажало како неефикасно. Така постепено, ѕвездата станала основен симбол за да се декорираат кулите на реформираните цркви (Takács 2009). Теолошки гледано, овој реформиран еквивалент на „католичкиот“ крст е исто така христијански симбол: таа посочува кон Исус како Витлеемската ѕвезда. Некои од испитаните „блazonи“ го користат овој поим како име за симболот, додека други го нарекуваат „протестантска ѕвезда“ или „калвинистичка ѕвезда“.

4.2. Грбот на Жан Калвин

Поимот „Ѕвездата на Калвин“ е најчестото име што се користи за ѕвездата со осум крака. Била најверојатно создадена врз истиот принцип како и „ѕвездата на Лутер“, но ова име можеби не е соодветно, бидејќи нема доказ дека Жан Калвин некогаш го користел овој симбол. Неговиот личен печат бил различен; тој содржел рака што држи срце. Овој мотив е релативно редок во црковната хералдика, но како и да е, тој е прикажан во долното поле на грбот на Унгарската реформирана црква во Хрватска (Dudziński 2007, 356) и на грбот на Бешенце – село што е во близина на хрватската граница, каде што единствената црква е Реформираната.

4.3. Петел

Три грба имаат приказ на Реформирана ѕвезда, придружена од повеќе (Апоштаг) или помалку (Јанкмајтиш, Саболчбака) стилизиран петел. Дополнителни два грба (Абаујкер(сл. 4), Бодмер) ја прикажуваат птицата како единствена декорација на кулата. Грбот на Харка е исклучок, бидејќи петелот (заедно со крстот) е преземен од кулата на месната лутеранска црква.

4.4. Путир

На повеќе од 20 грба, Реформираната црква е претставена со путир. Овој сад се користи во сите христијански цркви, но како симбол со којшто се идентификува одредена деноминација. За првпат се користел од Хуситите, кои повикувале на служење

cuted and forced to observe Catholic practices such as the kissing of a crucifix (Hegedűs 2012).

Some of the Hungarian Reformed churches do not have any particular denominational symbol, but in most cases this solution proved inefficient. Eventually the star became the default symbol to decorate the towers of Reformed churches (Takács 2009). Theologically speaking, this Reformed equivalent of the “Catholic” cross is likewise a Christological symbol: it points to Jesus like the Star of Bethlehem. N.B. some of the examined “blazons” use this term as the name of this symbol (betlehem-i csillag), while others call it “Protestant star” (protestáns csillag), “Reformed star” (református csillag), or “Calvin star”.

4.2. John Calvin’s coat of arms

The term “Calvin star” (Kálvin-csillag), the most common name applied to the eight-pointed star, was probably coined on the same principle as the “Luther rose” (Luther-rózsa), but this name may be misleading as there is no evidence that John Calvin ever used this symbol. His personal seal was different: it featured a hand holding a heart. This motif is relatively rare in ecclesiastical heraldry, but it is nevertheless shown in the lower field of the coat of arms of the Hungarian Reformed Christian Church in Croatia, (Dudziński 2007, 356) and in the coat of arms of Besence—a village near the Croatian border where the only church is a Reformed one.

4.3. Rooster

Three coats of arms feature a Reformed star accompanied by a more (Apostag) or less (Jánkmajtis, Szabolcsbáka) stylized rooster; two other coats of arms (Abaújkér (Fig.4), Bodmér) show the bird as the only decoration of the tower. The coat of arms of Harka is an exception, as its rooster (together with a cross) is taken from the tower of the local Lutheran church.

4.4. Chalice

On more than 20 coats of arms, the Reformed church is represented by a chalice. This vessel is used in all Christian churches, but as a symbol identifying a particular denomina-

сл./ fig. 4

причест со двата елемента на мирјаните – практика којашто денес е во сите протестантски цркви. Путир е често единствениот предмет (освен Библијата) што се користи во едноставните литургии на Реформираната црква, па така, неговата употреба како симбол со којшто се идентификува оваа гранка на протестанството е разбирлива.

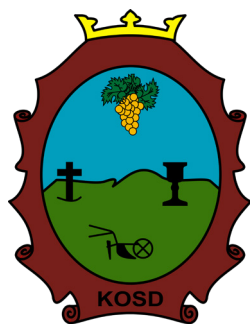
Путирот како знак на завет во Христовата крв (Лука, 22:20) може да се види како синоним на крстот. Двата симбола постојат заедно на неколку грба (пр. Иштванди), каде што тие ги претставуваат калвинистите и католиците. Грбот на Кошд (сл. 5) е интересен пример бидејќи симболите што се прикажани тука се објекти налик на споменик, поставени на зелена основа – сосем природен контекст на крстот, но не за путирот (иако важно е да се напомене дека путирот е еден од симболите што се употребуваат од унгарските протестанти за бележење на нивните надгробни плочи) (Paládi-Kovács 1988, 466).

Иако самиот путир симболизира протестанти (вообичаено калвинисти и поретко, лутерани), путир и хостија претставуваат римокатолици (како што е грбот на Маѓарбој). Три грба (Буча, Рашоњшапберенч и Ермењкут) го прикажуваат комбинираниот мотив од путир, крст и круг што наликува на хостија. Овие комбинации претставуваат мирна коегзистенција на католици со калвинисти (или во последниот случај, со лутерани), иако објаснувањето не ја основа точната кореспонденција меѓу овие три симбола и двете деноминации.

4.5. Грб на Реформираната црква во Унгарија

Грбот на Реформираната црква во Унгарија бил усвоен во 1933 година (Millisits 2013) и е скоро ист со грбот на Дебрецен (сл. 6) (Gömbös 1993, 157), којшто потекнува од 17 век. Причината за оваа сличност е добро основана: градот, познат како „унгарска Женева“ или „калвинистички Рим“, бил центар на унгарската реформација.

Главниот амблем на двата грба е Јагнето Гос-

сл./ fig. 5

tion it was used for the first time by the Hussites, who called for serving Communion under both kinds to the laity—a practice now ubiquitous in all Protestant churches. The chalice is also often the only object (apart from the Bible) used in the simple liturgy of the Reformed church, so its use as the symbol identifying this branch of Protestantism is understandable.

A chalice as a sign of the covenant in Christ's blood (Luke 22:20) may be seen as synonymous to the cross. The symbols coexist on several coats of arms (e.g., Istvándi) where they represent Calvinists and Catholics respectively. The coat of arms of Kosd (Fig.5) is an interesting example because the symbols are shown here as monument-like objects placed on a green ground—a context quite natural to a cross, but not so for a chalice (although it is worth noting that chalice is one of the symbols employed by Hungarian Protestants to mark their gravestones) (Paládi-Kovács 1988, 466).

Although a lone chalice symbolizes Protestants (usually Calvinists and, more rarely, Lutherans), a chalice with the addition of Communion bread stands for Roman Catholics (as in the coat of arms of Magyarbóly). Three coats of arms (Bucsa, Rásonysápberencs, and Örménykút) show the combined motif of chalice, cross, and a circle resembling the Host. This combination represents a peaceful coexistence of Catholics with Calvinists (or, in the last case, with Lutherans), although the explanation does not establish an exact correspondence between those three symbols and the two denominations.

4.5. Coat of arms of the Reformed Church in Hungary

The coat of arms of the Reformed Church in Hungary was adopted in 1933 (Millisits 2013), and it is almost identical to the coat of arms of Debrecen (Fig. 6) (Gömbös 1993, 157), which dates to the 17th century. The reason for this convergence is well founded: the city, known as “the Geneva of Hungary” or “the Calvinist Rome”, has been the center of the Hungarian Reformation.

The main charge in both coats of arms is the

подово што стои пред палмино дрво, гази на две отворени книги (Стар Завет и Нов Завет) и држи крст со знаме, коешто е прицврстено за него. Знамето коешто има бел крст на црвена позадина, според описот што е достапен на службената страница на црквата (Az MRE, n.d.), се именува како Втора хелветска конфесија – документ којшто го искажува верувањето на голем број реформирани цркви, меѓу коишто и Унгарската реформирана црква. Причината за таквата интерпретација е навидум слична помеѓу ова знаме и швајцарското знаме.

Друг важен елемент е челенка, составена од феникс што гледа кон сонцето и носи победнички лоровов венец на вратот (Hoppál 1994, 71). Оваа митска птица е алегија на воскреснувањето на Исус, но исто така може да се осврне кон минатата дискриминација на калвинистите и нивната истрајност (Dudziński 2007, 355).

4.5.1. Јагне Господово

Јагнето Господово е присутно во уметноста на многу различни христијански цркви (со исклучок на православната, каде што зооморфните претставувања на Исус се забранети) и може да се најде на околу 40 грба на унгарските градови и села, каде го симболизира на пример Јован Крстител или општо христијанството. На околу 10 грба (пр. Њирбатор), тоа е опишано како симбол на Реформираната црква. Барем еднаш (во случајот со Наѓрозваѓ), тоа ја исполнува двојната улога на претставување и на Реформираната црква (поточно фактот дека месната калвинистичка конгрегација има своја парохија) и традиционалното овчарство.

4.5.2. Феникс

Митската птица феникс е недвосмислено калвинистички симбол во барем три грба (Бараняхидвег, Чањосро, Катадфа). Кај грбот на Дебрецен (сл. 6), тој ја симболизира можноста да се регенерира, а кај Наѓпали – сончевата енергија.

4.6. Пеликан

Пеликан што се ранува себеси на градите за да ги нахрани своите пилиња е популарен мотив во унгарската хералдика (присутен кај повеќе од 30 грба). Исто како Јагнето Господово,

сл./ fig. 6

Lamb of God standing in front of a palm tree, standing on two open books (the Old and the New Testament) and holding a cross with a flag affixed. The flag comprises a white cross on red background, which, according to the description available on the official website of the church (Az MRE, n.d.), refers to the 2nd Helvetic Confession—a document expressing the

belief of many Reformed churches, including the Hungarian Reformed Church. The reason for such a reinterpretation is apparently the similarity between this flag and the Swiss flag.

Another important element is the crest, consisting of a phoenix looking at the Sun and wearing a victorious laurel wreath on its neck (Hoppál 1994, 71). This mythical bird is an allegory of the resurrected Christ, but it may also evoke past discrimination against Calvinists as well as their perseverance (Dudziński 2007, 355).

4.5.1. Lamb of God

The Lamb of God motif is present in the art of many different Christian churches (with the exception of the Eastern Orthodox Church, in which zoomorphic representations of Christ are prohibited), and it may be found in about 40 coats of arms of Hungarian towns or villages, where it symbolizes, e.g., John the Baptist or Christianity in general. In about 10 coats of arms (e.g., Nyírbátor), it is nevertheless described as a symbol of the Reformed Church. At least once (in the case of Nagyszombat), it fulfills the double role of representing both the Reformed Church (more precisely the fact that the local Calvinist congregation has its own parish) and the traditional activity of sheep farming.

4.5.2. Phoenix

The mythical phoenix bird is an unequivocally Calvinist symbol in at least three coats of arms (Baranyahídvég, Csányoszró, Katádfa). In the coat of arms of Debrecen (Fig. 6), it symbolizes the ability to regenerate and in that of Nagypáli—the solar energy.

4.6. Pelican

A pelican wounding its breast to feed its chicks is a popular motif in Hungarian heraldry (present on more than 30 coats of arms). Just like the Lamb of God, it is a Christological sym-

тој е христолошки симбол, познат во уметноста кај различни цркви, но особено е популарен кај реформираните цркви, каде што неговата слика е често сместена над проповедалницата (Hoppál 1994, 177). Тој го симболизира калвинистичкото население на околу 10 грба (пр. Лапафе, Марфа).

4.7. Други калвинистички симболи

Калвинистите се исто така понекогаш претставени од други ад хок симболи, како што се две риби (Маѓарбој) или чаша (Маѓарегреш). Грбовите на други две села се базирани врз симболите на територијалните единици на Реформираната црква: сонцето на грбот на Тисашаш потекнува од печатот на месната конгрегација, а формата на штитот на грбот на Вижој, според описот е инспириран од формата на грбовите на реформираните парохии и епархии.

4.8. Реформираните цркви

Силуетите на реформираните цркви (или камбанарии) се прикажани на околу 100 грба. Како што е веќе напоменато (4.1.1.), околу 40 од нив се со звезда на врвот (на пр. Кемеш), но значаен број немаат никаков симбол. Други опции вклучуваат едноставни топки, знамиња или петли. Пет грба (Пап, Ботпалад, Кишпалад, Турриче и Соргаламатош) се значајни бидејќи тие прикажуваат локални реформираните цркви (чијашто деноминациска припадност е јасно наведена во описот), коишто по грешка со круна со крст. Најверојатно графичкиот дизајнер бил одговорен за оваа неточност, бидејќи нема споменување каков било крст во „блазонот“. Слична грешка може да се види во некои претставувања на грбот на Вамошороси, каде црковните ветропокажувачи се заменети со крстови.

4.9. Католичко-калвинистички хибридни симболи

Три грба прикажуваат дводеноминациски цркви што не постојат во реалноста и се обележани и со католички крст и со калвинистичка звезда (Барнаг (сл. 7), Гаре, Палфисег). Има многу грбови коишто ги прикажуваат овие два симбола (често заедно со други деноминациски симболи) и ги сместуваат нив еден до друг, но четири грба се специјални бидејќи тие ги прикажуваат како блиску споени. Грбот

bol known in the art of different churches, but it is especially popular in Reformed churches, where its image is often placed over the pulpit (Hoppál 1994, 177). It symbolizes the Calvinist population on about 10 coats of arms (e.g., Lápafő, Márfa).

4.7. Other Calvinist symbols

Calvinists are also occasionally represented by other ad hoc symbols, such as two fish (Magyarbóly) or a cup (Magyaregres). Coats of arms of two other villages are based on the symbols of territorial units of the Reformed Church: the Sun in the coat of arms of Tiszasas comes from the seal of a local congregation, and the shape of the shield of the coat of arms of Vizsoly is, according to the description, inspired by the shape of the coats of arms of Reformed parishes and dioceses.

4.8. Reformed churches

Silhouettes of the Reformed churches (or bellfries) are shown on about 100 coats of arms. As already mentioned (4.1.1.), about 40 of them are topped with stars (e.g., Kémes), but a considerable number lack any symbol. Other options include simple orbs, vanes (flags), or roosters. Five coats of arms (Pap, Botpalád, Kispalád, Túrricse, and Szorgalmatos) are remarkable because they show local Reformed churches (whose denominational affiliation is explicitly given in the description) erroneously crowned with crosses. It

was probably the graphic designer who was responsible for this inaccuracy because there is no mention of crosses in any of the “blazons”. A similar mistake can be seen in some depictions of the coat of arms of Vámosoroszi, where the church vanes are replaced by crosses.

4.9. Catholic-Calvinist hybrid symbols

Three coats of arms show bidenominational churches which do not exist in reality and are marked with both the Catholic cross and the Calvinist star (Barnag (Fig. 7), Garé, Pálfiszeg). There are a lot of coats of arms that show both these symbols (often together with other denominational symbols) and place them next to each other, but four coats of arms are special as they feature them closely connected. The coat of arms of Tápszentmiklós (Fig. 8) with its hybrid symbol of half-cross, half-

сл./ fig. 7

на Тапсентмиклош (сл. 8) со неговиот хибриден симбол на пола крст и пола ѕвезда е најјасен пример, но симболи-те може исто така да бидат прикажани вкрстени (Радоцкелкед), еден врз друг (Бихаркерестеш) или држени од мит-ската птица турул (Марокфелд).

5. ЛУТЕРАНСКА ЦРКВА

5.1. Лутеранска роза

Лутеранските симболи може да бидат најдени на скоро 70 грба. Во половина од нив, оваа функција е исполнета од Лутеровата роза. Тој е најне-сомнениот симбол од анализираниите, но исто така и најсложен. Во неговата целосна форма, тој се појавува на два грба (Бези, Шарсентлеринц (сл. 9)). Неговиот централен елемент се состои од латински крст на црвено срце и ја симболизира спа-сителната вера во име на Распнатиот. Срцето лежи на бела (сребрена) роза (најчестата верзија е ориентирана на тој начин што еден од петте листови е на-сочен нагоре), којашто пак е поставена на сина позадина и опколена од златен прстен што симболизира вечност.

5.1.1. Варијации на Лутеровата роза

Мартин Лутер, во неговиот опис на овој „симбол на неговата теологија“ од 1530, дал посебен нагласок на значењето на боите (на пример, тој напишал дека розата – симбол на радост, спокој и мир – „треба да биде бела, а не црвена, бидејќи белата е бојата на духовите и ангелите“ (Кнааке 934, 445)). Сепак, во повеќето од анализираниите описи, бројот на боите е намален (што е разбир-ливо во хералдиката) до тој степен што во четири случаи (пр. Менде), Луте-ранската роза станала монохроматска. Во анализираниите грбови, крстот не е секогаш црн, туку понекогаш е бел (пр. Морицхида) или жолт (пр. Кашканку); позадината се појавува во суштина во секоја боја (во случајот со Вадосфа, каде Лутеровата роза формира круна, нема воопшто позадина), а розата може да биде жолта (Рабасентандраш). Само една третина од анализираниите описи се

сл./ fig. 8

сл./ fig. 9

MAGYARKERESZTÚR

сл./ fig. 10

star is the clearest example, but the symbols may also be shown crossed (Rádóckölked), put on each other (Bi-harkeresztés) or held by the mythical turul bird (Márokföld).

5. LUTHERAN CHURCH

5.1. Luther's rose

Lutheran symbols may be found on almost 70 coats of arms; in half of the cases, this function is fulfilled by the Luther rose. It is the most unequivocal among the symbols analyzed, but also the most complex. In its full form, it occurs only on two coats of arms (Bezi, Sárszentlőrinc (Fig. 9)). Its central element consists of a black Latin cross on a red heart and symbolizes the saving faith in the Crucified. The heart lies on a white (silver) rose (the most common version is oriented in such a way that one of the five petals points upwards), which in turn is placed on a blue background and surrounded by a golden ring symbolizing eternity.

5.1.1. Variations of the Luther rose

Martin Luther, in his 1530 description of the rose as a “symbol of his theology”, put a special emphasis on the meaning of its colors (for example, he wrote that the rose—a symbol of joy, comfort and peace—“should be white and not red, for white is the color of the spirits and the angels” (Knaake 934, 445)). However, in the majority of the depictions analyzed, the number of colors is reduced (which is understandable in heraldry) to the extent that in four cases (e.g., Mende) the Luther rose became monochromatic. In the coats of arms analyzed, the cross is not always black, but sometimes white (e.g., Mórchida) or yellow (e.g., Kaskantyú), the background occurs basically in any color (in the case of Vadosfa, where the Luther rose forms a crest, there is no background at all); and the rose may be yellow (Rábaszentandrás). Only one-third of the depictions analyzed stick to the color scheme prescribed by Luther.

придржуваат на шемата на бои на Лутер.

Дополнително, на скоро сите описи им недостасува златниот прстен. Кај грбот на Кетче, ја презема формата на штит, а кај грбот на Шарсентлеринц, розата е опкружена со златно сонце, што пак го симболизира мачеништвото на Св. Лаврентиј, светец по кој е именувано селото. Кај грбот на Рабцакапи, самата роза недостасува од овој лутерански симбол и во случајот со Сакоњ, Лутераните се претставени со бела роза којашто нема срце и крст. Слично, во една статија, објавена во службен весник на Евангелистичката лутеранска црква во Унгарија, едноставната златна роза од грбот на Ача била интерпретирана како „стилизирана лутеранска роза“ (Itzész 2016, 16 – 17). Одлучивме да ги вклучиме сите овие три екстремни случаи како лутеранска роза, бидејќи на друг начин би ги исклучиле сите описи без златен прстен и дури сите варијации на бои.

Лутеровата роза никогаш не е прикажана двапати на еден грб. Како и да, на грбовите на три села во северозападна Унгарија (Маломшок, Маѓаркерестур (сл. 10), Шобор), таа е пресечена на половина и споена со слично пресечен латински крст, којшто ги претставува римокатолиците.

5.2. Лутерански цркви

Друг популарен елемент што ги претставува лутераните е црква (понекогаш само кула), во повеќето од случаите (22 од 32) со крст. Вообичаено е едноставен латински крст (пр. Наѓчеркес), но може да има некои дополнителни особини, како што се зраци меѓу краците (Наѓхајмаш), концентрични кругови и петел (Харка) или дополнителни краци (Киштормаш, Вањола). Други можни декорации на лутеранските цркви вклучуваат ѕвезди (Апоштаг, Чомад) и топки. На грбот на Наѓѓимот (сл. 11), три деноминациски симболи (лутеранска роза, крст и калвиснистичка ѕвезда) се поставени над три идентични цркви со „голи“ кули. Кај тој на Лајошкомаром, кулите на трите цркви (со католички двоен крст, лутерански обичен латински крст и Реформирани ѕвезда) не само што се високостилизирани и идентични, туку и споени една со друга.

сл./ fig. 11

Furthermore, almost all depictions lack the golden ring. In the coat of arms of Kötcese it takes the form of a shield, and in the coat of arms of Sárszentlőrinc it is conflated with the golden sun symbolizing the martyrdom of St. Laurentius, the eponym of the village. In the coat of arms of Rábcaakapi, the rose itself is missing from this Lutheran symbol, and in the case of Szakony, Lutherans are represented by a white rose lacking the heart and the cross. Similarly in an article published in the official newspaper of the Evangelical Lutheran Church in Hungary, the simple golden rose from the coat of arms of Acsa has been interpreted as a “stylized Luther rose” (Itzész 2016, 16–17). I have decided to count all these three extreme cases as Luther roses because otherwise I should have excluded all the depictions without the golden ring and even all the coloristic variations.

The Luther rose is never shown twice on a coat of arms. However, on the coats of arms of three villages of North-Western Hungary (Malomsok, Magyarkeresztúr (Fig.10), Sobor), it is cut in half and coupled with a similarly halved Latin cross trellis representing Roman Catholics.

5.2. Lutheran churches

Another popular charge representing Lutherans is a church (sometimes only a tower), in the majority of cases (22 out of 32) with a cross. It is usually a simple Latin cross (e.g., Nagycserkesz), but it may have some additional features, such as rays between its arms (Nagyhajmás), concentric circles and a rooster (Harka), or an additional beam (Kistormás, Vanyola). Other possible decorations of Lutheran churches include stars (Apostag, Csomád) and orbs.

In the coat of arms of Nagygyimót (Fig. 11), three denominational symbols (the Luther rose, the cross, and the Calvin star) are placed above three identical churches with “bare” towers. In that of Lajoskomárom, the towers of three churches (with a Catholic two-barred cross, a Lutheran single Latin cross, and a Reformed star) are not only highly stylized and identical, but also connected to each other.

5.3. Crosses and other Lutheran symbols

5.3. Крстови и други лутерански симболи

Само крст (крст којшто не е на врвот на црква ниту е централен елемент на лутеранска роза) е релативно ретко користен симбол за идентификација на лутераните, бидејќи во унгарската хералдика тој се поврзува со побројните католици. Сепак, на еден грб (Шомоѓсзоб), лутераните се претставени на ист начин како и Католиците (со тролисни крстови) и на друг (Еч), тие се претставени со латински крст со четири дијагонални зраци, за контраст на католички латински тролисен крст.

Лутеранското население може исто така да биде претставено со симболи коишто се вообичаено поврзани со калвинистите, особено ѕвездата (Веспремваршањ) или путирот (Тофи, Ермењкут).

6. ДРУГИ ДЕНОМИНАЦИИ

6.1. Други христијански деноминации

Сите четири главни деноминации (под „главни деноминации“ се подразбираат тие чиешто членови сочинуваат повеќе од 1% од вкупното население) се претставени во унгарската месна хералдика и сразмерот на нивните хералдички претставувања е скоро сличен, како и нивната големина. Релативно големото присуство на православието (иако тоа сочинува 0,14% од населението) произлегува од неговата долга историја во Унгарија и фактот дека православните биле традиционално сместени заедно во мал број места. Од друга страна пак, побројните нови протестантски деноминации, пр. пентакосталци (0,28%) или баптисти (0,18%), не се воопшто споменати во анализираните описи. Кај некои грбови, тие може да се претставени, на пример кај Наѓдорог, каде има три силизирани црковни кули, коишто се разликуваат само по деноминациските симболи (ѕвезда со повеќе зраци, крст) или без присуство на симбол, што пак можеби соодветствува со трите реални цркви: Реформирани, Римокатоличка и Баптистичка. Слично на тоа, на грбот на Мезечокоња, три ѕвезди ја претставуваат верската определба на населението, кое пак е поделено на три деноминации: реформирана, римокатоличка и пентакостална.

6.2. Други религии

Што се однесува за другите религии, некои грбови имаат приказ на турска полумесечина.

A lone cross (one that neither tops a church tower nor forms the central element of the Luther rose) is relatively rarely used to identify Lutherans because in Hungarian heraldry it has come to be associated mainly with the more numerous Catholicism. Nevertheless, in one coat of arms (Somogyszob) Lutherans are represented in exactly the same way as Catholics (by one of two Greek crosses treffy), and in another (Öcs) they are symbolized by a Latin cross with four diagonal rays, which is contrasted with the Catholic Latin cross treffy.

The Lutheran population may also be represented by symbols that are usually associated with Calvinists, namely a star (Veszprémvarsány) or a chalice (Tófü, Örménykút).

6. OTHER DENOMINATIONS

6.1. Other Christian denominations

All four major denominations (those whose members constitute more than 1% of the overall population) are represented in Hungarian local heraldry and the ratio of their heraldic representations is roughly similar to their sizes. The relatively high presence of Eastern Orthodoxy (despite it constituting 0.14% of the population) results from its long history in Hungary and the fact that Orthodox people have been traditionally clustered together in a small number of places. On the other hand, the more numerous new Protestant denominations, e.g., Pentecostals (0.28%) or Baptists (0.18%), are not mentioned at all in the descriptions analyzed. In some coats of arms, they may be represented nonetheless, for instance in that of Nagydorog, where three stylized church towers, differentiated only by denominational symbols (a multi-rayed star, a cross) or lack thereof, probably correspond to three actual churches: Reformed, Roman Catholic, and Baptist. Similarly, in the coat of arms of Mezöcsokonya, three stars represent the religiosity (vallásos érzület) of its inhabitants, who happen to belong mainly to three denominations: Reformed, Roman Catholic, and Pentecostal.

6.2. Other religions

As far as other religions are concerned, some coats of arms feature a Turkish crescent. This charge is usually associated with Islam, but in Hun-

Овој елемент е вообичаено поврзан со исламот, но во унгарската хералдика тој ја симболизира борбата против Отоманската Империја, како што е случајот со грбот на Пустамагарод (сл. 12), каде има приказ на крст и полумесечина што горат.

Некои објаснувања исто така споминуваат јудаизам (или неговата историска присутност). Кај грбот на Напкор, ѕвезда со шест крака служи исклучиво како еврејски симбол, додека пак кај тој на Толна ѕвезда со осум крака ја симболизира верата како целина, и поконкретно „католицизмот, реформатораните и јудаизмот“. Кај грбот на Уњ (сл. 13), деноминациските информации се кодирани не само преку елементите (пеликан што ги симболизира реформираниите христијани), туку и преку боите: покрај сината позадина што ги симболизира калвинистите и зелената основа којашто ги симболизира католиците, има и жолто гнездо коешто ги симболизира Евреите од Уњ. Грбот на Солнок е сличен и му е зададена истата интерпретација, но тука функцијата на претставување на трите верски гранки (католицизам, протестантизам и јудаизам) е сосема јасно, зададена на трите пилиња на пеликанот. Истата денотација може да се даде на трите листа на грбот на Киштелек (Ittész 2016, 16 – 17).

7. ЕКУМЕНСКИ СИМБОЛИ

7.1. Умножени елементи

Како што беше прикажано погоре, некои грбови носат информации за деноминацијата, но само во однос на нивоот број. Меѓу симболите што се користат за таа цел се цветови (Берзек), ѕвезди (Лајошмиже), стилизирани класја врз крст (Белед) и сл. Грбот на Нагоч можеби ја има далекосежната интерпретација, главниот штит содржи друг помал и тие симболизираат, меѓу другото, коегзистенција на католици и калвинисти.

7.2. Универзални христијански симболи што се користат за индикација на деноминациската разновидност

Некои универзални христијански симбо-

сл./ fig. 12

сл./ fig. 13

garian heraldry it tends to commemorate struggles against the Ottoman Empire, as is the case with the coat of arms of Pustamagyaród (Fig. 12), which shows a cross and a crescent, both burning.

Some explanations also mention Judaism (or, rather, its historical presence). In the coat of arms of Napkor, a six-pointed star serves as an exclusively Jewish symbol, while in that of Tolna, its eight-pointed counterpart symbolizes religion in general and “Catholicism, Reformation, and Judaism” in particular. In the coat of arms of Úny (Fig. 13), denominational information is encoded not only in its charge (a pelican symbolizing Reformed Christians), but also in its colors: besides the blue background representing Calvinists and the green base representing Catholics, there is also a yellow nest symbolizing Úny’s Jewish population. The coat of arms Szolnok is similar, and it has been given the same interpretation, but here the function of representing the three religious branches (Catholicism, Protestantism, and Judaism) is—quite cleverly—assigned to three pelican chicks. The same denotation may be given to the three leaves in the coat of arms of Kistelek (Barna, n.d.).

7. ECUMENICAL SYMBOLS

7.1. Multiplied charges

As it has been shown above, some coats of arms do carry information about denominations, but only in respect of their number. Among the symbols used for this purpose are flowers (Berzék), stars (Lajosmizse), stylized ears of wheat topped with crosses (Beled), etc. The coat of arms of Nágocs has probably the most far-fetched interpretation; its main shield contains another, smaller one and they symbolize, among other things, the coexistence of Catholics and Calvinists.

7.2. Universal Christian symbols used as indication of denominational diversity

Some universal Christian symbols are used to represent not only Christianity in general, as is

ли се користат не само за да го претставуваат христијанството, како што е случајот со „екуменската ѕвезда“ (Шејје) или рибата ихтис (Тордаш) (сл. 14), туку сите набројани деноминации во даденото место. Јагнето Господово може да ги претставува калвинистите, но и римокатолиците и гркокатолиците (Виждој); крст може да ги симболизира римокатолиците, лутераните, но и калвинистите (Вањарц); двоен крст може да ги симболизира и католичките цркви (Кишзомбор); а ноевиот гулаб (Арокте) или рибата (Гестеред) може да ги претставува католиците и калвинистите.

Понекогаш одредени симболи се помалку општи. Тие претставуваат повеќе од една црква, но нивната универзалност е ограничена од други деноминациски симболи. На пример, двојниот крст кај грбот на Берешурањ и Виждој – како споредба со ѕвездата со осум зраци на калвинистите – не ги претставува сите месни деноминации, туку само две од нив, односно римокатолиците и гркокатолиците.

Грбот на Шаркадкерестур е интересен пример, бидејќи прикажува три симбола (путир и два латински крста, еден од нив тролистен), но се толкува како претставување на дури пет деноминации. Лесно е да се препознаат симболите на реформираните, римокатолиците и православните, но не е лесно за баптистите и лутераните за тоа дали се претставени од путир (бидејќи се протестанти) или од едноставен крст (како што вообичаено се украсуваат нивните цркви).

7.3. Црквите како надденоминациски симболи

Во секцијата 4.9. веќе опишавме три грба коишто прикажуваат фиктивни „калвинистичко-католички“ цркви. Нема да ги образложиме тука бидејќи соодносот помеѓу деноминациите и индивидуалните компонентни симболи на овие цркви е лесно да се востанови.

Како и да е, повеќеденоминациските цркви не се само производ на хералдичката замисла: во Сатта (сл. 15) (и неговиот грб) има поранешна пожарникарна станица, пренаменета во екуменска капела и посветена за-

сл./ fig. 14

the case with the “ecumenical star” (Sellye) or the ichthys (Tordas) (Fig. 14), but rather all of the enumerated denominations of a given locality. The Lamb of God may represent Calvinists as well as Roman and Greek Catholics (Vizsoly); a cross may stand for Roman Catholics, Lutherans but also Calvinists (Vanyarc); a two-barred cross may symbolize both Catholic churches (Kiszombor), and the Noah’s dove (Ároktő); or the fish (Geszteréd) may represent Catholics and Calvinists.

Sometimes certain symbols are less general; they do stand for more than one church, but their universality is confined by other denominational symbols.

For example, the two-barred cross in the coats of arms of Beregsurány and Vizsoly—contrasted with an eight-pointed star symbolizing Calvinists—does not represent all local denominations, but only two of them, namely the Roman and the Greek Catholics.

The coat of arms of Sarkadkeresztúr is an interesting example, as it features three symbols (a chalice and two Latin crosses, one of them tre-fly) but is interpreted to represent as many as five denominations. It is easy to identify the symbols of Reformed, Roman Catholic, and Eastern Orthodox Christians, but it is not clear if Baptists and Lutherans were to be represented by a chalice (as they are Protestants) or by a simple cross (as it usually adorns their churches).

7.3. Churches as supradenominational symbols

In section 4.9, I have already described three coats of arms which show fictitious “Calvinist-Catholic” churches. I do not discuss them here because the correspondence between the denominations and the individual component symbols of these churches is easy to establish.

However, multid denominational churches are not only products of heraldists’ imagination: in Szatva (Fig. 15) (and its coat of arms), there is a former fire-station converted into an ecumenical chapel and consecrated jointly by

сл./ fig. 15

еднички од реформираните, лутераните и католиците. Слични цркви – без кој било деноминациски симболи, но исто така без прототипи во реалноста – се присутни на некои други грбови, каде тие го симболизираат коегзистирањето на различните христијански деноминации (пр. Ѓуро, Сентанталфа).

Дополнително, Реформираната црква на Шиојут е прикажана (заедно со јасно обележана звезда) на грбот на ова село, и ги симболизира и реформираното и католичкото население на селото. Од другата страна пак, на неколку грба (Пустадобош, Салка (сл. 16), итн.), римокатоличките цркви го симболизираат христијанството, „христијанската култура“, вербата во Бог и слично. Сепак, тешко е да се каже дали авторите на овие објаснувања на овие грбови навистина сакале да вклучат некаатолици или пак, тие го помешале нивото на деноминација со тоа на религијата, како што е случајот со Рињаујлак, чијшто грб има приказ на звезда и крст коишто, според објаснувањето, ги претставуваат протестантите и христијаните во селото.

КРАЈНИ ЗАБЕЛЕШКИ

Деноминациските мотиви се присутни на околу 35% од анализираните грбови. На некои од грбовите, мотивите биле употребени со јасна намера да ги претстават одделните верски групи: православниот крст секогаш е за гркокатолиците или православните; сложениот мотив на лутеранската роза е недвосмислено лутеранска и силуетите на црквите (често намалени на ниво на кули и вообичаено украсени со воочлив симбол, претставуваат, како правило одредена деноминација.

Во други случаи, деноминациските интерпретации биле додадени подоцна, на веќе постоечки грбови, коишто прикажуваат подвосмислени симболи – како што е звездата, којашто е мошне популарен мотив во унгарската хералдика. Иако првично потекнува од предхералдичките печати (Znamierowski 2017, 461), звездата е често интерпретирана како калвинистички симбол. Како и да е, важно е да се напомене дека во многу случаи оваа асоцијација е целосно оправдана, на

Reformed, Lutheran, and Catholic clergy.

Similar churches—without any denominational symbols, but also without prototypes in reality—are present on some other coats of arms, where they represent the coexistence of different Christian denominations (e.g., Gyúró, Szentantalfa).

Furthermore, the Reformed church of Siójut is depicted (together with a clearly marked star)

in the coat of arms of this village, and it represents both the Reformed and the Catholic population of the village. On the other hand, in several coats of arms (Pustadobos, Szálka (Fig. 16), etc.) Roman Catholic churches symbolize Christianity, “Christian culture”, belief in God, etc. However, it is hard to tell if authors of the explanations to these coats of arms really wanted to include non-Catholics, or if they confused the

level of denomination with that of religion, as in the case of Rinyaújlak, whose coat of arms features a star and a cross, which, according to the explanation, represent respectively the Protestant and the Christian [sic] parts of the village’s population.

FINAL REMARKS

Denominational motifs appear on about 35% of the coats of arms of Hungarian cities, towns, and villages. On some of the coats of arms, the motifs were employed with a clear intention to represent a particular religious group: the Eastern Orthodox cross always stands for Greek Catholic or Eastern Orthodox Christians, the complex motif of the Luther rose is unequivocally Lutheran, and church silhouettes (often reduced to their steeples and usually adorned with a distinctive symbol) as a rule represent particular denominations. In other cases, denominational interpretations were added later, to already existing coats of arms featuring some more ambiguous symbols, such as the star, which is a very popular motif in Hungarian heraldry. Although originally derived from pre-heraldic seals (Znamierowski 2017, 461), the star is often interpreted as a Calvinist symbol. However, it is worth noting that in many instances this association is fully justified, e.g., when the star is juxtaposed with

сл./ fig. 16

пр. кога ѕвездата е поставена паралелно со други деноминациски симболи, што е ретка практика.

Најчеста комбинација на деноминации, претставени на еден грб се состои (што не е изненадувачки) од двете најголеми верски групи во Унгарија. На околу 125 грба на коишто се претставени и римокатолиците и реформираниите протестанти. Дополнително, најчеста комбинација на три деноминации, претставени на грб се состои од трите најголеми деноминации: римокатолиците, калвинистите и лутераните кои се претставени заедно на околу 25 грба, на пример на тој на Шомловече (сл. 17) – село, каде што до 1725 година, трите групи делеле една црква (Paládi-Kovács 1988,465). Еден грб (Маѓарбој (сл.18)) има симболи коишто претставуваат четири деноминации (тие споменати погоре и дополнително Православната црква). Случајот на Шаркадкерестур, чијшто грб најверојатно претставува пет деноминации, беше опишан во секцијата 7.2.

Популаноста на деноминациските мотиви на грбовите на унгарските градови и села може да е поради многу причини. Еден од факторите што влијаат врз заматувањето на границите помеѓу верските и граѓанските или општинските симболи може да е фактот дека главниот национален симбол на Унгарија – двојниот крст – е исто така христијански симбол. Дополнително, деноминациската определба е за многу Унгарци важен елемент на личната идентификација. На крај, деноминациските симболи може да служат како атрактивен извор на инспирација за создавачите на грбови, особено во случаите на мали села што имаат недостаток од други соодветни прикази. (Во Унгарија, секој град или село, без разлика колку е мало, има право да има хералдички симбол.)

сл./ fig. 17

сл./ fig. 18

other denominational symbols, a fairly frequent practice.

The most common combination of denominations represented in one coat of arms consists, not surprisingly, of the two largest religious groups in Hungary: both Roman Catholics and Reformed Protestants are represented on about 125 coats of arms. Furthermore, the most common combination of three denominations represented in a single coat of arms consists of the three largest denominations: Roman Catholics, Calvinists, and Lutherans are represented together on about 25 coats of arms, e.g., on that of Somlóvecse (Fig. 17)—a village, where, up until 1725, the three groups shared one church (Paládi-Kovács 1988, 465). One coat of arms (Magyarbóly (Fig. 18)) features symbols representing four denominations (those mentioned above with the addition of the Eastern Orthodox Church). The case of Sarkadkeresztúr, whose coat of arms allegedly represents five denominations, has been described in section 7.2.

The popularity of denominational motifs in the coats of arms of Hungarian towns and villages may result from many reasons. One of the factors influencing the blurring of the borders between religious and civic or communal symbolism may be the fact that the main national symbol of Hungary—the double cross—is simultaneously a Christian symbol. Furthermore, denominational affiliation is for many Hungarians an important element of personal identity. Last, but not least, denominational symbols may serve as an attractive source of inspiration for creators of coat of arms, especially in the case of small villages which lack any other suitable imagery. (In Hungary, every town or village, no matter how small, is entitled to have a heraldic symbol.)

- “Az MRE címere”, n.d., Reformatus.hu. <http://reformatus.hu/mutat/6163/>
- Barna Gábor, n.d., “Kistelek város”, Magyar Állami Jelképek. <http://www.nemzetijelkepek.hu/onkormanyzat-kistelek.shtml>
- Bertényi Iván, 1983, *Kis magyar címertan*, Budapest.
- Dudziński Paweł, 2007, *Współczesna heraldyka i zwyczaje heraldyczne w Kościołach chrześcijańskich*, vol. 1, Warszawa.
- Gömbös Tamás, 1993, *A szerzetes és lovagrendek címerei és viseletei. A protestáns egyházak jelképei, a szentek jelképes ábrázolása címerekben*, Budapest.
- Gyömrő-Molnár Béla, 1996–2019, *Templomok és gyülekezetek*. <http://nagyvofely.hu/templomok>
- Hegedűs Márk, 2012, “Kereszt-kérdés, avagy reformátusságunk és a kereszt jelképe” [interview with Fekete Károly], *Reformátusok Lapja*, Budapest. <http://reformatus.hu/mutat/kereszt-kerdes-avagy-reformatusagunk-es-a-kereszt-jelkepe/>
- Hoppál Mihály, 1994, Jankovics Marcell, Nagy András, Szemadám György, *Jelképtár*, Budapest.
- Ivánfi Ede, 1869, *A magyar birodalom vagy Magyarország s részeinek címerei*, Pest.
- János Itzész, 2016, “Jelképek, szimbólumok”, *Evangelikus Élet* 13, Budapest.
- Knaake J. K. F. et al. (ed.), 1934, *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Briefwechsel*, 5. Band, Weimar.
- KSH = Központi Statisztikai Hivatal, 2014a, 2011. évi népszámlálás. 10. Vallás, felekezet, Budapest http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/vallas/10_01_01.xls
- KSH = Központi Statisztikai Hivatal, 2014b, 2011. évi népszámlálás. 10. Vallás, felekezet, Budapest. http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_10_2011.pdf
- KSH = Központi Statisztikai Hivatal, 2016, *Területi atlasz—Magyarország közigazgatási területbeosztása*. https://www.ksh.hu/teruleti_atlasz
- Laszlovsky József, 1989, *A magyar címer története*, Budapest.
- Magyar címerek—Magyarország címerei, n.d., <http://www.magycimerek.hu/>
- Millisits Máté, 2013, “Nyolcvan éves egyházunk címere”, *Reformatus.hu*. <http://reformatus.hu/mutat/8641/>
- MK 1990 = 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról, *Magyar Közlöny* 80, Budapest, 1637–1664.
- MK 2011 = 2011. évi CCII. törvény Magyarország címerének és zászlójának használatáról, valamint állami kitüntetéseiről, *Magyar Közlöny* 165, Budapest, 41084–41094.
- MK 2016 = 138/2016. (VI. 13.) Korm. rendelet a Nemzeti Címer Bizottságról, *Magyar Közlöny* 84, Budapest, 6308.
- OGyK = Országgyűlési Könyvtár, n.d., *Nemzetiségi adatbázisok | Keresés a népszámlálási adatokban* http://mtatkki.ogyk.hu/nepszamlalas_adatok.php
- Paládi-Kovács Attila (ed.), 1988, *Magyar néprajz nyolc kötetben*, vol. 7, Budapest.
- Takács József Péter, 2009, “Toronycsúcsdíz” in: Diós István (ed.), *Magyar katolikus lexikon*, vol. XIV., Budapest. <http://lexikon.katolikus.hu/T/toronycsúcsdíz.html>
- Znamierowski Alfred, 2017, *Heraldika i weksylogia*, Warszawa.